

BELLE TEN

Cilt/Vol.: 87 - Sayı/Issue: 310
Aralık/December 2023

<https://belleten.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 18.08.2022
Kabul/Accepted: 06.03.2023

DOI: 10.37879/belleten.2023.959

Araştırma Makalesi/Research Article

1860-61 Suriye Olayları, Tazminat ve Şam Sergileri

Esmâ Gül Yetiş Doğan*

Öz

Tarihsel süreç içerisinde sıklıkla karşılaşılan tazminat konusu savaş gibi olağanüstü durumlar sonucunda ortaya çıkmış ve bu ödemeleri gerçekleştirecek taraf için mali yükler getirmiştir. Osmanlı Devleti de son dönemlerinde yalnızca savaş tazminatları ödemek zorunda kalmayıp, bölgesel olarak ortaya çıkan şiddet olaylarıyla da uğraşmış ve mağdur olan kişilere tazminat ödemesi yapmıştır. 1860 yılı Mayıs ayında Lübnan'da, Dürziler ile Maruniler arasında başlayan çatışmalar giderek büyümüş ve Şam'a da sirayet etmiştir. Şam'daki Hristiyanlara yönelik şiddet olayları neticesinde hem can kaybı hem de maddi kayıplar yaşanmıştır. Bu konuda olayların çözüme kavuşturulması, olaylara sebebiyet verenlerin cezalandırılması ve zarara uğrayanlar için tazminat konusu gündeme gelmiştir. Avrupalı devletlerin de bu konuya müdahil olmasıyla kısa süre zarfında uluslararası bir sorun hâline dönüşmüştür. Mali kapasitesi kısıtlı olan devletin kendi imkanları ile zarar tazminleri yeterli olamamış ve bundan dolayı ileriye yönelik olan gelirlerini bugünden kullanarak borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Ayrıca uluslararası bir sorun hâline dönüşen bu meselenin üstesinden gelinmesi burada olayların daha da büyümesine engel olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin bu olaylar ile nasıl baş edebildiği, tazminat sürecine giden olayların ortaya çıkışı, ilerlemesi, siyasi ve mali sonuçları araştırılmıştır. Bu çerçevede tazminat ödemelerini karşılayabilmek için ihracına başvurulmuş olan "Şam sergileri" adlı iç borçlanma tahvilinin ihracına dair ayrıntılar ele alınmıştır. Osmanlı Devleti, söz konusu dönemde mali

* Dr., - PhD., Ankara/TÜRKİYE, esmagulyetis@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3138-3289>
Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC)

kapasitesi kısıtlı olmasına rağmen ihraç edilen serghiler ile mağdur olan kişilerin zararlarını tazmin etmek istemiş ve bölgedeki asayişin sağlanmasında bu finansal uygulamaların da etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, birincil kaynak olarak dönemin arşiv kaynaklarından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Suriye olayları, Tazminat, Şam serghileri, İç borçlanma tahvili.

1860-61 Syrian Events, Compensation and Serghi of Damascus

Abstract

The subject of compensation, which is frequently encountered in the historical process, has emerged as a result of extraordinary situations such as war and has brought financial burdens for the part that will make these payments. In the last period, the Ottoman Empire not only had to pay war reparations, but also dealt with regional violence and made compensation payments to the victims. The conflicts that started between the Druze and the Maronites in Lebanon in May 1860 grew and spread to Damascus. As a result of the violence against Christians in Damascus, both loss of life and material losses were experienced. In this regard, the issue of resolving the incidents, punishing those who caused these incidents and compensation for those who suffered damage came to the agenda. With the involvement of European States in this issue, it soon turned into an international problem. The state, whose financial capacity is limited, could not compensate for damages with its own means, and therefore, it had to go into debt by using its prospective income. In this study, how the Ottoman Empire coped with these events, the emergence, progress, political and financial consequences of the events leading to the compensation process were investigated. And then the details of the issuance of domestic debt bonds, called “serghi”, which are used to meet the compensation payments, are discussed. Although the financial capacity of the Ottoman State was limited in period in question, it compensated the victims with the exported serghi and it was concluded that these financial practices were also effective in ensuring the peace in the region. In this study, archival sources of the period were used as the primary source.

Keywords: The Ottoman Empire, Syrian events, compensation, Serghi of Damascus, domestic debt bond.

Giriş

Devletlerin savaş gibi olağanüstü durumlar neticesinde karşılaştığı tazminat ödemeleri kazanan tarafın maddi kayıplarını gidermek amacıyla talep ettiği ödemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sıklıkla karşılaştığı savaş tazminatı ödemeleri ciddi mali yükleri beraberinde getirmiştir. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda mağlup olan Osmanlı Devleti, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile 7,5 milyon kuruş (4 milyon ruble) savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmişti¹. Bu savaşın neden olduğu mali olumsuzlukları gidermek adına devletin içinde bulunduğu finansman arayışları “esham” uygulamasını beraberinde getirdi. Yine benzer şekilde tazminat ödemesi getiren bir savaş da 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı olmuştur. Bu savaş sonucunda yapılan Edirne Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin savaş ve ticaret tazminatı olmak üzere toplam 11,5 milyon Macar altını ödemesi istenmiştir. Bu rakamın 1,5 milyon Macar altınlık kısmını oluşturan ticaret tazminatı tamamen, 10 milyon Macar altını tutarındaki savaş tazminatı ise yaklaşık 3,5 milyon Macar altını ödenerek kapatılabildiği². 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda ise Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması yüklü miktarda savaş tazminatını içermektedir. Bunun yanı sıra antlaşmanın Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını tanıyacak olması Avrupa'da Osmanlı borçlanma tahvillerine sahip olan kimseleri endişeye sevk etmişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin olası toprak kayıpları mali anlamda da gelir kaybına yol açacağı anlamına geliyordu. Üstüne Rusya'ya ödenecek tazminat meselesi bu durumu daha da tehlikeye sokacaktı. Bunun üzerine Osmanlı tahvil sahipleri/hamilleri temsilcileri Berlin Kongresi öncesinde kendi devletleri nezdinde faaliyetlerini hızlandırarak bu durumun kongrede dile getirilmesini istediler. Bu girişimler neticesiz kalmadı. Sonuç olarak antlaşma ile Osmanlı borçlarının bir kısmının Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'a devredilmesine karar verildi. Antlaşma metnine girmemekle birlikte 11 numaralı protokol gereğince Rusya, Osmanlı Devleti'nin yaptığı istikrazlar için gösterdiği teminatların tahvil sahipleri lehine öncelik hakkı olduğunu kabul etti. Bir diğer talep ise tahvil sahiplerinin Osmanlı maliyesine ilişkin uluslararası bir finansal komisyon kurulmasına yönelikti. Bu talepler 18 numaralı protokolde

1 Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalm ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 76.

2 Mehmet Akif Yalçın, “1828-29 Osmanlı-Rus Savaşının Mali Sonuçları: Ticaret ve Savaş Tazminatları Meselesi”, *İzmir İktisat Dergisi*, C 38/ S. 2, 2023, s. 520-521.

yerini buldu³. Rusya'ya yapılacak tazminat ödemeleri taksitler hâlinde düşünülmüş ve uzun bir süreye yayılmıştı. 1882 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul'da yapılan bir sözleşme ile ödemeler 100 yıl süreli olacak şekilde belirlenmişti. Osmanlı Devleti bu ödemeler için borç arayışlarına girişmiş ve epey zorlanmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, her iki devletin de farklı kutuplarda olması ve yaşanan rejim değişiklikleri sonucunda tazminat ödemeleri de kendiliğinden ortadan kalkmıştır⁴.

Osmanlı Devleti son dönemlerinde sadece savaş tazminatları ödemek zorunda kalmamış, ülke içerisinde farklı bölgelerde gerçekleşen şiddet olayları neticesinde olayların mağduru olan kesimlere tazminat ödeme yükümlülüğü altına girmiştir. Bilindiği üzere Islahat Fermanı, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında eşitlik getirmiş ve buna ilk tepki Cidde'de meydana gelmişti. Cidde olayları sonrasında şiddet olayları Şam'da da görülmüş ve olaylar daha da büyümüştür.⁵ Literatürde, 1860-61 olayları ile ilgili önemli çalışmalar bulunmaktadır. A. Halûk Ülman'ın *1860-61 Suriye Buhramı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay* adlı eserinde bölgeye dair coğrafi, etnik, sosyal yapı ve idari düzene dair bilgiler verilmiş ve 1860-61 olayların ortaya çıkışına dair ayrıntılara değinilmiştir. Osmanlı idaresinin buradaki etkinliği tartışılmış ve özellikle İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerindeki amaçlarına dikkat çekilmiştir. Leila Tarazi Fewaz, *An Occasion for War- Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860* adlı eserinde söz konusu olayların ortaya çıkış nedenlerini, bölgesel olarak yaşanan sosyal çatışmalar ve isyanlar üzerinden değerlendirmektedir. Çalışmada, Cebel-i Lübnan ve Şam'daki şiddet olayları, Osmanlı Devleti'nin ve Avrupalı devletlerin bölgedeki faaliyetleri ve bu sorunların çözümünde nasıl bir yol izlendiği açıklanmaktadır. Konuya dair en önemli eserlerden biri olarak Engin Deniz Akarlı'nın, *The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861-1920* adlı eserinde Osmanlı Lübnan'ına dair detaylı bilgilere yer verilmektedir. Çalışma, 1860 olayları sonrasında Lübnan'da başlayan yeni düzenden 1920'ye kadar olan dönemi kapsamaktadır. Söz konusu olayların getirdiği sonuçlara, diplomatik, politik ve sosyal düzen ile ilgili problemlere değinilmiştir. Genel olarak bakıldığında Lübnan

3 Hüseyin Al-Şevket Kamil Akar, *Osmanlıdan Günümüze Borsa-Dersaadet Tahvilât Borsası (1874-1928)*, BİST Yayın, İstanbul 2014, s. 214.; Christopher Clay, *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881*, I. B. Tauris, New York 2000, s. 383-384, 412-413.

4 Oktay Kızılkaya- Serdar Bay, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sonucunda Rusya'ya Verilen Tazminatlar ve Ödenmesinde Yaşanan Zorluklar", *History Studies*, Vol. 11/Issue: 6, December 2019, s. 2247-2263.

5 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 274.

ile ilgili tarihsel sürecin yanı sıra buradaki mutasarrıflık düzenine, yönetime, sosyo-ekonomiye dair bilgilere de yer verilmiştir. Mustafa Akar, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-61)* adlı tez çalışmasında söz konusu olayların ortaya çıkışı, olayların çözümüne dair yapılan faaliyetlere değinmiştir. Ayrıca olaylarda zarar tazminlerine ve tazminat ödemelerine dair bilgiler veren Akar, Lübnan'a verilen yeni idare düzenini de ayrıntıları ile çalışmıştır⁶.

Tazminat ödemeleri yukarıda da bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti için genellikle savaş tazminatları olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu şiddet olayları neticesinde mağdur olan kimselere ödenen tazminat ödemeleri Osmanlı Suriye'sinde yaşanan bu olayların yanı sıra 1876 yılında Selânik olayları sonucu öldürülen konsolosların ailelerine tazminat ödemesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği birtakım yenilikler Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmasına fırsat yaratmış ve Selânik'te 1876 yılında yaşanan olaylar da bu tür bir sonuç getirmiştir. Osmanlı Devleti bir yandan Bosna-Hersek ve Bulgar isyanları ile baş etmeye çalışırken, Selânik'te Bulgar bir kızın Müslüman olmak istemesi ve bunun üzerine kaçırılması şehirde büyük yankı uyandırmıştı. Bu durum beraberinde karışıklıklar getirerek, halkın galeyana gelmesine sebep olmuştur. Neticede, bu olaylarda öldürülen Alman ve Fransız konsolosların ailelerine tazminat ödemesi yapılmıştır. Konsolosların ailelerine 7 Ağustos 1876 tarihinde tazminatları; Fransız konsolosun ailesine 600 bin frank, Alman konsolosun ailesine 300 bin frank olacak şekilde toplamda 900 bin frank olarak ödenmiştir. Bu ödeme, Mösyö Zarıfı'den altı taksitle alınan borç ile gerçekleştirilmiştir⁷.

Tazminat ödemesi doğuran şiddet olaylarının mağdurları bazı durumlarda ülkede görev yapan yabancı misyon görevlileri bazen de gayrimüslim tebaa olmuştur. Avrupa devletlerinin gayrimüslim tebaa üzerindeki hamî rollerinden

6 1860-61 Lübnan ve Şam olayları ile ilgili geniş bir literatür oluştuğu görülmektedir. Söz konusu çalışmalardan bazıları için bk. A. Halük Ülman, *1860-61 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966; Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861-1920*, University of California Press, California 1993; Leila Tarazi Fewaz, *An Occasion for War- Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, University of California Press, California 1995; M. Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, C X/S. 40, Ekim 1946; Mustafa Akar, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-61)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

7 Selânik Olayı'nın ayrıntıları için bk. Muzaffer Tepekaya, "Selânik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)", *Belleten*, C 77/S. 280, Aralık 2013, s. 1031-1070.

dolayı bu olaylar ülke içi olaylar olarak kalmayıp uluslararası birer sorun hâline dönüşmüştür. Bunun neticesinde tazminat konuları da benzer bir renge bürünmüş, savaş tazminatlarında olduğu gibi Osmanlı Devleti üzerine yönelen bir finans politik baskı aracı hâline gelmiştir. Diğer taraftan yapılan ödemeler kamu maliyesi sorunları ile boğuşan devlete, ilave yükler getirmiş ve mali sorunları artırmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde özellikle Kırım Savaşı ile artan iç borçlarını döndürebilmek ile baş etmeye çalıştığı sırada uluslararası piyasalardan borçlanma girişimleri de devam ediyordu. Bu girişimlerden biri olarak 1860 yılında Mirés borçlanması girişimi fiyasko ile sonuçlanmıştı. İç piyasaya olan borçların vadesinde ödenememiş olması, çeşitli nezaretlere mal tedarik eden tüccarı bir hayli zor duruma sevk etmişti. Yurtdışına çektikleri poliçeler ile sağladıkları düşük faizli fonları, Osmanlı Devleti'ne yüksek faiz oranlarıyla kısa vadeli kredi şeklinde kullandıran Galata Bankerleri ve tüccarlar iflasla karşı karşıya kaldılar. Vadesi dolacak poliçelerin ödenmesini Mirés borçlanmasından gelecek tutara bağlayan banker ve tüccarların planları bozulunca İstanbul'da zincirleme iflaslar yaşanmıştır. Bankerler ve tüccarlar ellerinde bulunan madeni sikkeler ile altın ve gümüşten yapılmış eşyaları Avrupa'ya göndererek iflastan kurtulmaya çalıştılar. Söz konusu ticari krizin sonrasında vadesi dolan iç borçlanma tahvillerinin yenileme veya yeni iç borçlanma tahvili ihraç etme yoluna başvurulmuştur. Bunun yanı sıra yaşanan ticari krizin içeride yarattığı para darlığı sebebiyle de tekrar faizsiz kaime ihracına başvurulması 1861 yılı Aralık ayında da ciddi bir finansal krizi beraberinde getirmiştir⁸.

Söz konusu dönemde böylesi bir finansal kriz içerisinde bulunulmasına rağmen Bâbıâli'nin bölgedeki tazminat ödemelerini yerine getirmesi ve bunun için ciddi çaba sarf etmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmanın konusunu 1860-61 yıllarında Osmanlı Suriye'sinde yaşanan ve gayrimüslim tebaaya yönelen şiddet olayları ve mali sonuçları oluşturmaktadır. Büyük Avrupalı devletlerin müdahil olmasıyla kısa sürede uluslararası bir sorun hâline gelen ve Avrupa basınının bir süre gündemini oluşturan bu olaylar sonucunda Osmanlı Devleti mağdur olan kesimlere tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Tazminat tutarının ödenebilmesi için muhtelif yollara başvurulmuş, mali kaynakların yetersiz kaldığı durumda "Şam Sergileri" adıyla iç

8 Ayrıntılı bilgiler için bk. Hüseyin Al-Şevket Kamil Akar, "Uluslararası Finans Politik Açısından 1860-61 Suriye Bunalımı ve Mirés Borçlanması", *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 45, İstanbul 2008, s. 102-119; Hüseyin Al-Şevket Kamil Akar, "Osmanlı Maliyesinde Kısır Döngü ve 1861 Ticari Krizi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.18, İstanbul 2008, s. 51-86; Hüseyin Al-Şevket Kamil Akar, "Söylentinin Gücü: İstanbul'da Büyük Panik ve 1861 Finansal Krizi", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 7, 2008, s. 23-49.

borçlanma tahvili ihraç edilmesi yoluna gidilmiştir. Sergiler, tazminat ödemelerinin yeterli olamaması sonucunda ihracına başvurulmuş olan ve yalnızca Şam'da geçerli olacak şekilde vadesi 4 yıl 3 ay olarak belirlenmiş ve bu süre sonunda tamamen tedavülden alınması planlanmış olan iç borçlanma tahvilleridir. Osmanlı finans tarihi literatüründe hakkında fazla bilgi bulunmayan, Şam tazminatı hesaplamaları ile bunun ödenmesi kapsamında ihraç edilen ve diğer iç borçlanma tahvillerinden bazı yönleriyle ayrılan sergiler çalışmanın esas odak noktasını oluşturmaktadır. Bu konuyu aydınlatılabilmek için öncelikle olaylarının gelişimi ele alınmış, sonrasında tazminatın belirlenmesi ve Şam sergilerine dair ayrıntılara yer verilmiştir. Söz konusu sergilere dair birincil kaynaklar üzerinden değerlendirmeler yapılmış olup, bu araştırma ile literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

1. Beyrut ve Şam Olayları

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda çeşitli sebeplerden dolayı isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar askerî, mahalli, millî, din ve mezhep kaynaklı olarak görülmüştür. Konumuzun temelini oluşturan din ve mezhep sebepli olaylar, doğrudan devlet idaresine yönelik olmayıp ancak devleti meşgul eden ve maddi külfetler getiren isyanlardandır⁹. Osmanlı Suriye'sinin¹⁰ sosyal ve etnik yapısı çok çeşitliydi. Geçmişten beri Araplar, Süryaniler, Finikeliler, Rumlar, Romalılar, Türkler bu bölgede bulunmuşlardı. Halkın çoğunluğu İslam dinine mensuptu ve esas mezhepler dışında önemli mütevelliler ve Dürziler gibi topluluklar vardı. Hristiyanlar ise Maruni, Ortodoks, Süryani-Latin, Ermeni Katolikleri, Protestan ve daha başka mezhepler, Müslüman ve Hristiyanların yanı sıra büyük şehirlerde Yahudi toplulukları da bulunmaktaydı. Mezhepler arasında sıklıkla sorunların yaşandığı bölgede en çok Dürziler ile Maruniler arasında çatışma çıkıyordu. Dürziler ile Maruniler arasında olağan geçimsizlikleri engellemek adına 1844 yılında Cebel-i Lübnan iki kaymakamlığa ayrılmış ve bunlardan birisine Hristiyan diğerine de Müslüman kaymakam tayin edilmişti. 1854 yılında ölen

9 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956, s. 30.

10 Osmanlı Dönemi'nde Suriye, bir ülke adı olmayıp coğrafi tasvir için kullanılmıştır. Bilâd-i Şam veya Büyük Suriye olarak tasvir edilen bu bölge günümüzde Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin Ulusal Yönetimi'ni kapsayan coğrafyaya tekabül etmektedir. Osmanlı Döneminde Suriye; Kuzey'i Halep, Orta ve Güney Bölgeleri ise Şam'dan idare edilmiştir. Arap ve İslam dünyasında Suriye adıyla bilinen bölge Şam olarak adlandırılmış, 1865'te Osmanlı yönetimi tarafından yapılan düzenleme ile Şam Vilayetinin adı Suriye olarak benimsenmiştir. Bu konuda detaylı bilgiler için bk. Bernard Lewis, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2021; Jane Hathaway, *Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları*, çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018; Remzi Kılıç, *Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı*, İdeal Yayınevi, İstanbul 2011.

Maruni kaymakamı yerine Şihap ailesine mensup Beşir Ahmed'in tayin edilmesi Hristiyanlar arasında tepkiye neden oldu. Bu konu hakkında Bâbüâlî'ye şikâyetler gelmeye başladı¹¹. Öte yandan yabancı devletlerin özellikle Fransa ve İngiltere çekişmesinin de buradaki olaylar üzerinde son derece etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Fransa'nın Maruni köylerini Dürzilere karşı kışkırtma faaliyetleri öteden beri var olmuştur. Cebel-i Lübnan'da Marunilerin menfaatine bozulacak bir dengede bölgenin Fransa nüfuzu altında olacağı endişesi, 1846-1860 yılları arasında İngiltere'nin bu bölgedeki feodal düzenin ve kaymakamlık düzeninin savunuculuğunu yapmasına neden olmuştur. Buna karşılık Fransa da aynı dönem içerisinde Lübnan idaresinin yeniden bir Hristiyan emîrin yönetimi altında bulunması amacından ve Marunileri korur tavırlarından vazgeçmemiştir. Hatta, 1860 yılı yaklaştıkça III. Napolyon bağımsız bir Suriye tasarısı ortaya atmaya bile başlamıştır. Bunun nedeninin ise Süveyş kanalı meselesi olduğu bilinmektedir¹².

Osmanlı idaresinin buradaki etkinliği konusuna değinilecek olursa Dürziler ile Maruniler arasındaki bu çekişmelere Islahat Fermanı'nın zemin hazırladığı söylenebilir. Esasında Tanzimat Fermanı ile tüm Osmanlı tebaasının kanun önünde eşit sayılması bir ileri aşamaya gidilerek daha köklü reformların yapılmasını getirmiş ve Hristiyanların hukuk yönünden Müslümanlarla eşit halde tutulması büyük tepki yaratmıştır. Bu eşitlik ilkesi Müslümanların hoşuna gitmemiş ve bu durum bölgedeki Hristiyanlar üzerinde var olan Fransız himayesi ile birleşince Hristiyanlar, Müslümanlara karşı daha uzlaşmaz bir tutum içerisine girmişlerdir. Islahat Fermanı'na karşı ilk tepki Cidde'de meydana gelmiştir. 15 Temmuz 1858 tarihinde büyük bir halk kalabalığı Hristiyan halk üzerine yürümüş ve şiddet olayları yaşanmıştır. Fransız konsolos ve İngiliz konsolos yardımcısı da kendi vatandaşlarını korumak isterken bu çatışmalarda öldürülmüştür. İngiltere ve Fransa hemen Cidde'ye savaş gemisi gönderip şehri bombardımana tutmuş ve konsolosların öldürülmesinden sorumlu tutulan kişileri de idam etmişlerdir. Bu iki devletin bu tutumu, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine yapılan ağır bir müdahaleyi resmetmektedir¹³.

1858 yılından başlayarak artan huzursuzluklar, 1860 yılının Mayıs ayına gelindiğinde Cebel-i Lübnan'da Dürziler ile Maruniler arasındaki çekişmelerin giderek artmasını ve kanlı olaylara tanık olunmasını beraberinde getirmiştir.

11 Gökbilgin, agm., s. 657,688; Karal, *age.*, s. 30.

12 Ülman, *age.*, s. 30.

13 Armaoğlu, *age.*, s. 274-275.

Çatışmaların başlangıcı olarak nisan ayında bir sokak güreşine tutuşan Dürzi ve Maruni iki gencin kavgalarının iki taraf arasındaki ilk çatışmayı başlattığı bilinmektedir. Bu kavgalarda Dürziler daha çok kayıp vermişlerdir. Bunların ardından Halep'te cami duvarlarına Hristiyanlara yönelik karışık gösteriler yapılmasını isteyen bildirimler asılmış, mayıs ayı içinde de Cebel-i Lübnan'da Dürzilerin meskûn olduğu mahallerde yol kesme ve cinayet olayları baş göstermiştir. Giderek etkisini artıran şiddet olayları, 9 Temmuz'a gelindiğinde daha da artmış, Araplar ve Dürziler Hristiyan mahallelerini yağma edip yakıp yıkmışlardır. Bu olaylarda birçok Hristiyan katledilip, manastır ve konsoloshane gibi binaların tahrip edilmesinin yanı sıra rahip ve rahibe gibi din görevlilerine de saldırılmıştır¹⁴. Olaylar Şam'a da sıçramış ve bu durumu fırsat bilen Fransa, Beyrut'taki konsolosların emrine gönderilmiş olan askerlerin karışıklıkları önlemeye yetmeyeceğini ileri sürerek, bölgeye asker gönderilmesini istemiştir. Bu durum İngiltere'ye de bildirilmiş ve İngiliz devlet adamları bu durumdan endişe etmişlerdir. İngiliz Hükûmeti, Fransız müdahalesine engel olmaya kalkışırsa, Rusya ve Fransa karşısında yalnız kalacağı endişesiyle istemeyerek de olsa bu durumu kabul etmiştir. Neticede Rusya, olaylarda kendine verilen fırsatları kaçırmak istemeyip Fransa'nın yanında yer almıştır. Bu süreçte İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya, bölgeye gönderilecek askeri kuvvetlerin nitelik ve şartlarını belirlemek için 26 Temmuz 1860 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Thouvenel başkanlığında toplanarak bir karara varmak istemişlerdir. Buna göre müzakereler devam etmiş ve nihayetinde 5 Eylül 1860 tarihinde alınan kararlar bir sözleşme olarak imzalanıp yürürlüğe konulmuştur. Bu sözleşmeye göre; barış ve güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmak suretiyle sayısı 12 bine çıkarılmak üzere Şam'a bir "Avrupa Kuvveti" gönderilecek ve bu askerlerin yarısını Fransa gönderecektir. Askerlerin söz konusu miktara çıkartılması gerektiği durumlarda hangi devletlerin Avrupa kuvvetine asker göndereceği Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında yapılacak diplomasi yoluyla karar verilecektir. Buradaki sahillerin emniyeti için Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Prusya yeteri miktarda deniz kuvveti sağlayacaktır. Bölgedeki asayişin sağlanma süreci 6 ay olarak öngörüldüğünden Avrupa kuvvetinin bölgede kalış süresi bu süre ile kısıtlanmıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nden bölgeye gelecek Avrupa askerlerine ihtiyaçlarını sağlama noktasında elinden gelen yardımı sağlaması istenmiştir¹⁵.

14 Ülman, *age.*, s. 36-37; Fewaz, *age.*, s. 47-48.

15 Ülman, *age.*, s. 70-71; Akar, *agt.*, s. 55.

Bâbiâli, yaşanan bu şiddet olayları akabinde derhal harekete geçip Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı bu sorunları ozmek üzere gevlendirmiştir. Fuat Paşa'nın görevi; asayişi sağlamak, isyancıların elebaşlarını cezalandırmak, Cebel-i Lübnan'ın idaresini ıslah etmek ve zarar gören Hristiyanların tazminatlarının verilmesini temin etmektir. Paşa, Beyrut'a gelir gelmez ilk iş olarak asayişi sağlamak üzere tedbirlere girişti ve bu olaylara neden olan kişileri bulmak ve cezalandırmak işleriyle meşgul oldu. İsyân bölgelerindeki suçlu Drzileri kısa sürede tevkif ettirdi. Diğer taraftan İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti adına Abro Efendi tarafından bir Avrupa komisyonu oluşturuldu. Söz konusu komisyonun başlıca üç görevi bulunmaktaydı. Bunlar; Dürzilerin cezalandırılması, Marunilere verilecek tazminat ve son olarak Cebel-i Lübnan'a verilecek yeni idare düzeninin tespitiydi. Bu komisyonun vereceği kararlar tamamen öneri niteliğinde olmasına rağmen komisyon kendisini uluslararası bir mahkeme olarak görmekten çekinmedi ve ileri gitmeye kalktı. Fuat Paşa bu konuda da müdahalesini göstererek komisyonun esas görevinin kendisine bilgi ve fikir vermekten ibaret olduğunu hatırlattı. Lübnan'ın yeni idare düzeni hakkında bu devletler fikir birliğinde değildi. Fransa, bütün Lübnan'ın tek ve yerli bir Hristiyan emirin yönetimi altında olmasını, İngiltere yalnızca bütün bölgeye yeni bir düzen verilmesini, Rusya ise Lübnan'daki Ortodoks Rum topluluğunu kendi nüfuzu altına alabilmek için Rumların bulunduğu bölgeleri ayrı ve bağımsız bir yönetim altında olmasını istemiřtir¹⁶.

Bu konunun kolaylıkla hallolamayacağı açıkken uzun görüşmeler neticesinde bir karara varılmıştır. Buna göre Lübnan'da tek bir kaymakamlık kurulması ve Bâbiâli tarafından seçilen bir Hristiyan tarafından idare edilmesi kararı alınmıştır. Beş büyük devletin eleri ve sadrazam Ali Paşa nezaretinde Lübnan'ın yeni idare tarzını belgeleyen 9 Haziran 1861 tarihli "Lübnan Nizamnamesi" hazırlandı. Bu nizamname ile yeni düzene ilişkin maddeler sıralanmıştı. Buna göre; Lübnan 6 ayrı kazaya bölünecek ve her kaza mutasarrıf tarafından o kazada çoğunlukta bulunan topluluğun yeleri arasından atanacak bir müdür tarafından yönetilecekti. Herkes kanun karşısında eşit haklara sahip olacaktı. Her bucakta her topluluk için ayrı bir hâkim, her kazada 3 ila 6 üyeden oluşan karma bir mahkeme ve Lübnan'ın merkezinde de 12 üyeden oluşan karma bir Yüksek Yargı Kurulu bulunacaktı. Mahkeme alışmaları kamuya açık olacaktı. Güvenlik ve düzen karma bir zabıta ile korunmaya alınacaktı. Bâbiâli, Lübnan'dan aldığı

16 Karal, *age.*, s. 37-42; Gökbilgin, *agm.*, s. 689.

vergiyi mutasarrıf aracılığıyla toplayacak ve bu miktarı 3.500 keseden 7.000 keseye kadar yükseltebilecekti. Toplanan vergi önce Lübnan'ın yönetim giderleri için harcanıp geriye kalan olursa İstanbul'a gönderilecekti. Bâbîâli tarafından Lübnan'a atanacak mutasarrıfın merkeze bağlı kalıp müşir unvanı taşıyacağı belirlenmişti. Mutasarrıflık süresi üç yıl olarak tayin edilecek ve mutasarrıf ancak mahkeme hükmü gereğince azledilebilecekti¹⁷. Lübnan'a üç yıllık süre ile atanan ilk mutasarrıf bir Katolik Ermeni olan Telgraf Müdürü David Paşa olmuştur. Söz konusu sürenin bitiminde ise 6 Eylül 1864 tarihli ek bir protokol ile mutasarrıfın görev süresi 5 yıla uzatılmıştır¹⁸.

Lübnan Nizamnamesi imza edildikten sonra bölgede bulunan Fransız kuvvetleri geri dönerken David Paşa da görevine başladı. Yeni düzen Birinci Dünya Savaşı'na değin yürürlükte kalarak bölgede uzun süreli bir istikrar sağladı. Lübnan'daki asayişin temin edilmesinden sorumlu olan Fuat Paşa ise buradan sonra Şam'da yapacağı çalışmalara odaklandı. Lübnan'da olduğu gibi Şam'da da olaylarla ilgili tahkikat yapılması, suçluların cezalandırılması ve tazminat hususunda titizlikle çalıştı. Bu gelişmeler sonucunda Avrupalı devletlerin Suriye bölgesi üzerindeki emellerine ulaşamayarak bağımsız bir Suriye oluşturulmasına yönelik girişimleri de önlenmiş oldu. Fuat Paşa'nın başarılı manevralarıyla toprak kaybı yaşanmadan sorunun çözülmesi Osmanlı Devleti açısından oldukça önemli bir sonuç doğurdu. Özellikle olayların Avrupa kamuoyunda oluşturduğu olumsuz tepkilere ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu güç duruma rağmen Fuat Paşa, Fransız kuvvetlerini askeri harekate ve cezalandırma işlerine karıştırmamak yolunda başarılı olmuştur. Ayrıca yapmış olduğu çalışmalarla Lübnan'a verilecek yeni düzenin bir iç bağımsızlığa kadar ilerlemeyip yalnızca mahalli yönetim ayrıcalıklarının kapsamını sağlamıştır. Genel olarak bakıldığında Osmanlı diplomasisinin bu başarıyı sağlaması Avrupalı devletlerin aralarında yaşadığı görüş ve çıkar ayrılıklarıyla da yakından ilgiliydi. Yine de Suriye bölgesini kendi yönetimi altında bırakmak konusunda başarılı olunmasına rağmen, Lübnan'a milletlerarası bir nitelikte statü verilmesi önlenememişti. Ancak Lübnan'ın yerli bir Hristiyan emîrin yönetiminde değil de İstanbul'dan atanacak bir Hristiyan mutasarrıfın yönetimi altında olması sağlanabilmişti¹⁹.

17 Ülman, *age.*, s. 35-37,120-121.

18 Akarlı, *age.*, s. 31-36, 194.

19 Akarlı, *age.*, s. 31-33; Ülman, *age.*, s. 125-127.

2. Tazminat

Yaşanan şiddet olayları can kayıplarının yanı sıra ciddi maddi kayıplara da neden olmuştur. Bu sebeple zarar görenlerin maddi kayıplarını tazmin için ödeme yapılması gündeme gelmiştir. Tazminat ödemeleri buradaki karışıkların giderilmesi için çok önemli bir mesele olmuştur²⁰. Avrupa komisyonu suçluların cezalandırılması konusunda sonra ikinci olarak Hristiyanların uğradıkları zararların tazmini için çalışmalar yapmak istemiştir. Bâbîâli bu konuda sadece yabancı uyruklu Hristiyanların tazminat konusuna komisyonun karışabileceği Osmanlı vatandaşı olan Hristiyanların tazminatının Osmanlı iç meselesi olduğunu savunarak Fuat Paşa'nın da bu düstur üzerine hareket etmesini istemiştir. İlk olarak bu konuları incelemek üzere bir komisyon oluşturulmasına karar veren Bâbîâli, muteber Hristiyanlardan bir, Şam, Rum ve Katolik patrikleri, Şam Müslümanlarından hadiselerde müdahili bulunmayan 2 kişi, Harbiye Nezaretinden bir ve mahallin mimarlarından münasip bir memur olmak üzere 8 kişilik bir komisyon oluşturulmasını planlamıştır²¹. Komisyonun kararına göre Şam'dan elde edilecek tazminat miktarı götürü olarak 1,5 milyon Osmanlı Lirası* (300 bin kese) bir meblağ olması teklif edilmiş, Bâbîâli ise 750 bin OL (150 bin kese) bir miktarın olabileceğini belirtmiştir. Bu miktarın Şam'dan tahsil olunacak fevkalade vergiden temin edilmesine karar verilmiştir. Mal ve eşya zıyatı olanları tespit edebilmek için söz konusu Avrupalı devletlerin komiserleri ve Bâbîâli komiseri tarafından, Fuat Paşa ile görüşülmesi kararı alınmıştır. Bu belirlemede bir hane ile içerisinde bulunabilecek eşyanın değerleri veya hanenin asıl kıymeti tespit edilmeye çalışılacaktır. Gerektiğinde ahalinin şahitliğine de başvurulacaktır. Şam'dan elde edilecek fevkalade verginin miktarı yeterli gelmez ise Bâbîâli'nin belirlediği 750 bin OL'lik meblağa ulaşıncaya kadar söz konusu miktar tazminat ödemelerine tahsis edilecektir. Eğer bu miktar yeterli gelmez ise kalan kısmın tahvil ihracı yapılarak karşılanması kararı alınmıştır²². Bazı Hristiyanlar tazminat bedelinin hakkaniyetli olmadığını iddia ederek belirlenen bu miktarı kabul

20 Şam tazminatı ödemesinin son derece önemli olduğuna işaret eder nitelikte bazı yazışmalara rastlanılmaktadır. Hariciye nazırının Londra'daki Osmanlı elçisine yazdığı bir telgraf metninde söz konusu tazminat ödemesi için 500 bin sterlinlik bir istikraz sağlanması talebinde bulunulmuş ve bu meblağın temin edilmesinin meselenin çözümünde son derece etkili olduğu ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR. SFR. 3), 57/5, 16 Şaban 1277/27 Şubat 1861.

21 BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS), 23/995/1, 24 Recep 1277/5 Şubat 1861.

* Osmanlı lirası için metnin kalan kısımlarında OL kısaltması kullanılacaktır. Dönem itibarıyla 1 Osmanlı lirası 100 kuruş, 1 kese 500 kuruştur.

22 BOA, İ. MMS, 23/995/1, 4 Muharrem 1278/12 Temmuz 1861; BOA, Bab-ı Asafı Amedi Kalemi (A. AMD), 94/92, 28 Safer 1278/4 Eylül 1861.

etmek istememişlerdir. Bu miktarları kabul etmeyen bazı mağdurlar mahkemelerde dava açmaya kadar uğraşmışlardır. Bu durumun ise haksızlık olduğunu yazısında beyan eden Fuat Paşa, bu işin bir an önce çözülmesini arzu etmiştir²³.

Söz konusu tazminat ödemeleri için Şam şehri ve kazalarından fevkalade vergi alınması kararı sonrasında tazminat tahkikatı yapılması istenmiştir. Bunun için Fuat Paşa, Müşir Paşa, Vali Paşa, Şam muhasebecisi Cazim Efendi, meclis-i kebir azasından Müftü Emin Efendi ve Mahmud Efendi ile hususi bir komisyon oluşturulması kararı alınmıştır. Tahkikat için Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar, olaylar hakkında malumatı bulunan kimseler ve Şam'da zarara uğrayan Hristiyanlar ile görüşülmesi düşünülmüştür. Tazminat çalışmaları yürütülürken hasar tespiti “meslubat” ve “mahrukat” olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Meslubat, olayda çalınmış veya yağmalanmış menkulleri ifade ederken, mahrukat ise yakılıp yıkılarak harap edilen gayrimenkulleri ifade etmektedir. Bunun üzerine birtakım tahminlerde bulunulmuş ise de yine de bir miktar daha eksik kalmıştır. Bu tür eksikliklerin giderilmesi ve zararın doğru bir şekilde hesaplanabilmesi için bazı muteber Hristiyanlara daha müracaat edilmiştir. Onlar ise komisyonun meslubat için belirlediği rakam konusunda çekimser kalmış fakat mahrukat konusunda ise muvafakat göstermişlerdir. Böylece her iki tahmin cetvelinin de kıyas edilmesi kararı alınmıştır. Bu sırada Avrupa komisyonunun İstanbul'a gideceği haberini alan Fuat Paşa, zarar tahmin miktarının belirlenmesi için çalışmalarını sürdüreceğini beyan etmiştir. Ayrıca fevkalade vergi alınması hususunda da bu verginin söz konusu işlenen suçlara mukabil olacağını ifade etmiş ve bu konuda da titizlikle çalışmalarını sürdürmüştür²⁴.

Tablo 1: Şam Tazminatı Tahmini Miktarı-OL

Mahrukat	225.413
Tamirat	213.021
Termimat	12.393
Meslubat	197.795
Toplam	423.207

Kaynak: BOA, İ. MMS., 22/970, 1 Zilhicce 1277/ 10 Haziran 1861

23 Meselenin tahkikatına dair Fuat Paşa'nın arzısı için bk. BOA, İ. MMS., 23/995/1, 1 Safer 1278/8 Ağustos 1861.

24 BOA, İ. MMS, 22/958, 4 Zilkade 1277/14 Mayıs 1861; Akar, *agt.*, s. 118-121.

Tazminat bedelleri Tablo 1’de görüldüğü üzere mahrukat olarak 225.413 OL, meslubat 197.795 OL olarak tahmin edilmiştir. Komisyon tarafından hesaplanan bu tahmini tazminat rakamları mağdurların yine itirazlarına neden olmuştur. Rakamları yetersiz bulan bazı Hristiyanlar komisyona tazminat miktarının arttırılması talebini içeren bir arzuhal sunmuşlardır. Tazminat miktarının yeniden hesaplanması için yeni bir komisyon kurulup inceleme yapılması istenmiştir²⁵. Bâbîâlî bu arzuhal üzerine bir ilanname hazırlamıştır. Söz konusu ilannamede bu durumun incelenmesi için memurların görevlendirilmesi kararı alınmıştır. Fakat Bâbîâlî’nin mali durumu müsaade etmiş olsaydı zaten ziyadesiyle halkın memnuniyetini düşüneceği de yinelenmiştir. Söz konusu incelemeler neticesinde Şam şehrinde alınacak fevkalade vergi ile ilgili bir nizamname hazırlanmış ve miktarlar belirlenmiştir²⁶.

Tablo 2: Şam Fevkalade Vergisi- Osmanlı Lirası

Fevkalade Vergi			Mahsup Edilen Tutarlar						Küsuru
Nisbet-i Umumiye	Nisbet-i Hususiye	Toplam	Tayinat vesaire	Hisse-i Virgü	Hisse-i Ahşap	Tathirat	Toplam		
226.910	201.925	428.835	63.750	16.350	72.500	10.000	162.600	266.235	Nisbet-i umumiye ve hususiye
21.165	0	21.165	4.715	6.860	0	0	11.575	9.590	İane
248.075	201.925	450.000	68.465	23.210	72.500	10.000	174.175	275.825	

Kaynak: BOA, İ. MMS, 22-958, 4 Zilkade 1277/ 14 Mayıs 1861.

Tablo 2’de, tazminat bedeli olarak Şam’daki Hristiyan halk ve olaylarda hizmetleri olan kişiler hariç olmak üzere alınacak miktar 450 bin OL (90 bin kese) olarak belirlenmişti. Bu miktarın 428.835 OL’si fevkalade vergi ve nakdi ceza olarak alınacak ve olaylarda suçlu bulunan mahallerden tarh ile tahsil olunacaktır. Kalan 21.165 OL ise iane olarak Şam’a bağlı diğer kazalardan alınacaktır. Söz konusu tahsil işlemi; bütün ahaliden, her mahallin olaylardaki ortaklık derecesine göre ve zanlı görülen kişilerin sayısına nispetle tahsil edilecektir. Olaylarda müdahili bulunan yerliden alınacak miktarın bir kısmı “nisbet-i umumiye” bir kısmı “nisbet-i hususiye” olarak belirlenmiştir. Nisbet-i umumiye ile olaylara karışmış

25 BOA, İ. MMS, 22/970, 1 Zilhicce 1277/10 Haziran 1861.

26 BOA, İ. MMS, 23/995/1, 23 Zilhicce 1277/2 Temmuz 1861.

olan tüm ahali kastedilirken, nisbet-i hususiye ise her mahallin olaylarda ortak olduğu derecelerine göre ve özellikle zanlı olan kişi sayısına göre alınmasını ifade etmektedir. Toplam miktar olarak belirlenen 450 bin OL (90 bin kese), fevkalade verginin ödenmesi işleminde öncelikle Şam'daki Hristiyan mahallesinin tathiratu (temizleme, onarım) hesaplanmıştır. Buna göre ahalden sarf ettirilmiş olan miktar tahmin olunduğu üzere 10 bin OL'dir. Yine bu mahallerin tamirat işlemlerine mahsuben kesilmesine karar verilmiş olan ağaçların tahmini miktarı 72.500 OL (14.500 kese) olarak hesaplanmıştır. Mahsup edilen tutarların miktarlarına bakıldığında ise her sene dörtte biri (rubu) vergiden mahsup ve takas ettirilmek üzere önceden ahalden istikraz olunmuş olan yarım (nısf) verginin bedeli 23.210 OL'dir. Alınması kararlaştırılan vergiden fazla olarak olayların başlangıcından, 13 Şubat 1861 yılına kadar ahali tarafından gerek tekavi ve iane olarak Hristiyanlar için ita olunmuş ve gerek askerlerin ve görevlilerin tayinleri ve her birine verilmiş olan zahire ve yük hayvanları bulunmaktadır. Son olarak Şam şehrine mahsus olan ağaçların yanı sıra başka taraflar için verilmiş olan ahşabın tahmini miktarı olan 68.465 OL (13.693 kese) ile bu kalem miktarı toplamda 174.175 OL'ye (34.835 kese) ulaşmaktadır²⁷. Yine kararnameye göre fevkalade vergi ve mahsubat işlemleri tamamlandıktan sonra 3 ay içerisinde kalan miktarların ödemesi yapılacaktır. Olaylara karışmamış olan kazalardan alınacak iane ise 6 ay içerisinde tahsil edilecektir²⁸. Şam'dan tahsil olunacak söz konusu fevkalade vergi yeterli gelmez ise toplam miktar olarak belirlenen 750 bin OL'ye (150 bin kese) ulaşınca kadar bu miktar tahsis ve ita edilecektir. Bu miktarı aşan bir meblağa ihtiyaç duyulursa %3 faizli 3 yıl vadeli tahvilat ihracı ile bu açığın kapatılması kararı alınmıştır²⁹.

3. Şam Sergileri

Tazminat ödemelerinde gerek menkul gerekse gayrimenkuller için verilen miktar yeterli olamamıştır. 1862 yılında beş büyük devletin elçileriyle yapılan konferansta yapılan hesaplamalar ile yukarıda izah edildiği üzere eğer tazminat miktarı yeterli gelmez ise tahvil ihraç edilmesine karar verilmişti. Gerçekten de yaşanan gelişmeler sonucunda tazminat ödemelerinin fevkalade vergi ile karşılanamayacağı, tahsis edilen 750 bin liralık sınırı aşacağı ve ilave olarak 1 milyon OL (200 bin kese)

27 BOA, İ. MMS, 22/958, 4 Zilkade 1277/14 Mayıs 1861.

28 BOA, İ. MMS, 22/958, 13 Zilkade 1277/23 Mayıs 1861.

29 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 9812, 7 Cemaziyülevvel 1280/20 Ekim 1863, s.16-17; BOA, İ. MMS, 23/955/1, 4 Safer 1278/11 Ağustos 1861.

kadar bir kaynak gereksinimi ortaya çıkacağı tahmin edilmiştir. Söz konusu 1 milyon OL'lık kaynağın ise mevcut koşullarda bütçeden karşılanamayacağı bilindiğinden ibre iç borçlanma tahvili ihracına dönmüştür. Tazminat miktarının tayini için kurulmuş olan Beyrut komisyonu tarafından hazırlanan yazı ve Sayda valisi tarafından gelen yazı ile Encümen-i Mahsus-u Meşverette görüşülmüş ve padişahın iradesi ile tazminat sergilerinin çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu kararın derhal uygulanması için işlemlere başlanılmıştır. Tahvilatın yalnızca tazminatın tesviye ve tediyesine mahsus olmak üzere toplamda 1 milyon Osmanlı liralık miktarda ihracı uygun bulunmuştur³⁰.

Tazminat sergileri, nakit makamında tedavül etmesi ve yalnızca Şam'a mahsus olmak üzere çıkartılması kararlaştırılmış olan iç borçlanma tahvilleridir³¹. Sergilerin faiz ve resülmal ödemeleri için ise Sayda eyaleti gümrüklerinden ayda 20 bin OL (4.000 kese) tahsis edilecektir. Sergileri elinde bulunduranlar satış hakkına sahip oldukları için ödeme dönemlerinde tahvil kimin elinde/mülkiyetinde ise faiz ve resülmali ona ödenecektir. Sergiler; vergi, iltizamat vesair rüsumat bedeline karşılık olarak verilemeyeceği gibi eyalet sandıkları tarafından da hiçbir vakitte kabul edilmeyecektir. İlk tertip 750 bin ikinci tertip 250 bin OL olmak üzere toplamda 1 milyon Osmanlı liralık olarak ihraç edilen sergiler; 5, 10 ve 20 OL'lık kupürler hâlinde belirlenmiştir. İhraç miktarının 250 bin liralık kısmı 5 liralık, diğer 250 bin liralık kısmı 10 liralık ve kalan 500 bin liralık kısmı ise 20 liralık olarak düzenlenmiştir. Sergilere, her altı ayda bir kere %3 faiz olmak üzere yıllık %6 oranında faiz ödemesi yapılacaktır. Sergilerin resülmal (anapara) itfa ödemeleri için aylık 20 bin lira tahsis edilecek, her üç ayda kura keşide olunacak ve numarası çıkanlar sergiyi teslim ettiği anda tediye sandığından akçesini alma hakkına sahip olacaktır. Taksit ödeme dönemleri; mart, haziran, eylül ve kanunuevvel aylarında gerçekleştirilecektir. Kura usulü ile ilk taksit döneminde numaraları çıkanlara ayrıca faiz ödemesi yapılmayacaktır. İkinci taksit döneminde ise numaraları çıkanlar 6 aylık faiz bedelini ve resülmalini, kuraları çıkmayanlar ise sadece 6 aylık faizlerini alacaklardır. Diğerleri ise faizlerini taksit vaktinde aynen almaya devam edecektir. Bu hesaplar ile sergiler 4 yıl 3 ay vadeli olarak belirlenmiş ve bu süre sonunda tamamen tedavülden alınması kararlaştırılmıştır³².

30 BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (HR. MKT), 448/20, 20 Safer 1280/6 Ağustos 1863, BOA, MAD.d, 9812, s. 17, 7 Cemaziyülevvel 1280/ 20 Ekim 1863.

31 BOA, MAD.d., 9812, s.17; "... evrâk-ı mezkûrenin tazminat sergisi nâmiyla ve berây-ı Şam'a muhassas olmak şartıyla hemen tertüb ve ihrâcî hususunun tarafî nezâret-penâhiye havâlesi tensib olunmuş..."

32 BOA, MAD.d, 9812, s.17-18; BOA, Maliye Nezareti Varîdat Defterleri (ML.VRD.d), 2969, 7

Sergilerin faiz ve anapara itfa ödeme takvimi ekte verilmiştir. Söz konusu ödemeler yalnız Beyrut ve Şam şehirlerinde gerçekleştirilecek ve Bank-ı Osmanî'nin Beyrut şubesi ile işlem yapılacaktır. Bu şube her üç ayda bir kere olmak üzere sergi numaraları üzerinden kura çekilişi yapacak ve çıkan numaraların resülmal ve faizini tediye edecektir. Şam sergilerinin Bank-ı Osmanî vasıtasıyla yapılacak tüm bu işlemleri için yapılan mukavelename gereği bankaya %1 oranında bir komisyon ödemesi yapılacaktır³³. Ayrıca sergilerin kura işlemlerine dair bir yazı hazırlanmış ve bu işlemlerin nasıl yapılacağı ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Buna göre, işlemler Sayda valisi başkanlığında bankanın Beyrut şube direktörü ve çalışanlarından teşkil olunan komisyonun nezaretinde gerçekleştirilecektir. Kâğıt veya tırşeden mamul olan biletler düzenlenip bunların üzerinde sergilerin numaraları yazılacaktır. Buna göre 5 liralık kupürlü sergilere ait biletlerin adedi 50 bin, 10 liralıkların 25 bin ve 20 liralıkların 25 bin adet olarak belirlenmiştir³⁴. Bu konuyla ilgili olarak Bank-ı Osmanî'ye ödenecek komisyon miktarı dökümlerine dair arşiv kayıtlarına bakıldığında ödemelerin Rumi 1282 (1867) tarihine kadar düzenli olarak gerçekleştirildiği görülmektedir³⁵.

Arşiv belgelerinde Şam sergilerinin ikinci tertibinin bir kısmının kullanılmadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Hatta kullanılmayan bu kısımların Şam vilayetinin birikmiş borçlarının tasfiyesinde kullanılmasına dair fikirler ileri sürüldüğü görülmektedir. Örneğin, bu konuya ilişkin bir belgede 36 bin OL tutarında serginin kullanılmadığı ve bu miktarın vilayet idaresince daha önce istikraz suretiyle alınan ancak ödenemediği için sürekli olarak faiz maliyeti büyüyen borçların ödenmesinde kullanılması önerilmiştir. Bu belgelerden, alınan istikrazların kökenine dair bilgiler de edinilmektedir. Bâbîâlî'nin de tam bilgisinin olmadığı anlaşılan istikrazlar surre-i hümayun tertibatı ve asakir-i şahane havalatı harcamalarının finansmanıya ilgilidir. Anlaşıldığı kadarıyla vilayet bütçesinin söz konusu ödemeleri karşılamada yetersiz olması nedeniyle istikraz yoluna gidilmiştir. Alınan istikrazların %24 gibi oldukça yüksek faizlerden gerçekleştirilmesi geri ödenmesi gereken tutarın hızla büyümesine neden olmuş, faiz maliyetinden bir an önce kurtulunabilmesi için Şam sergilerinin tazminat ödemelerinden arta kalan kısmı kullanılmak istenmiştir. Hatta bu satışın gizlice yapılması dahi gündeme gelmiştir. Yapılan görüşmeler

Cemaziyülevvel 1280/ 20 Ekim 1863, s.11; BOA, Maliye Nezareti Defterleri (ML.d), 865, 7 Cemaziyülevvel 1280/20 Ekim 1863, s.7

33 BOA, MAD.d., 9812, s.16-18; BOA, HR. SFR. (3), 83/2, 2 Cemaziyülevvel 1280/15 Ekim 1863.

34 BOA, MAD.d, 9812, s.32.

35 BOA, MAD.d, 9812, s.35.

neticesinde Osmanlı Bankası Şube m¼d¼r¼n¼n bu duruma pek sıcak bakmaması nedeniyle uygulamasından vazgeçildiği anlařılmaktadır³⁶.

Burada ¼zerinde durulması gereken bir husus da ihraç edilen sergilerin, yukarıda da bahsedildiği ¼zere en önemli özelliği halk arasında nakit olarak kabul edilecek olmasıydı. Sergilerin bir para gibi tedav¼l edileceği belirtilmesine karşın kabul edilme açaşından h¼k¼metin bazı sınırlamalar getirdiği de g¼r¼lmektedir. Vergi, iltizamat vesair r¼sumat bedeline karşılık olarak hazineye yapılacak ¼demelerde kullanılamayacak ve eyalet sandıkları tarafından da hiçbir vakitte kabul edilmeyecektir. Sergilerin nakit h¼km¼nde piyasada tedav¼l edeceği Şeklinde bir d¼zenleme literat¼rde bunun kâğıt para Şeklinde algılanmasına neden olmuş g¼r¼nmektedir. ¼rneđin, G¼çlü Kayral bu sergiler ¼zerine kaleme aldığı kısa yazısında Şam sergilerinin bu özelliğinden dolayı kâğıt para olarak deđerlendirmiřtir³⁷.

Bu t¼r değerlendirmelerin sadece Şam sergilerine mahsus olmadığı bilinmektedir. Tanzimat D¼nemi'nde başta 1840 yılında ihraç edilmeye başlanan faizli kaimeler olmak ¼zere esham-ı m¼mtaze gibi bazı iç borçlanma tahvillerinin de nakit olarak kullanılacak Şekilde d¼zenlendiklerini biliyoruz. Hatta, bu ¼zelliklerinden dolayı da faizli kaimelerin ilk kâğıt para olarak kabul edilmesi literat¼rde yerleşik bir kaniya d¼n¼řm¼řt¼r. Bilindiği ¼zere faizli kaimeler, piyasada nakit h¼km¼nde tedav¼l edebilme; hazineye, g¼mr¼klere, sarraf kumpanyalarına ve diğer mahallere yapılacak ¼demelerde ve Galata Borsasında kambiyo bedellerinin ¼denmesinde kabul edilmekteydi³⁸. Şam sergilerine g¼re kâğıt para olarak kabul edilme y¼n¼nden daha g¼çlü durumda bulunan faizli kaimelerin tamamen kâğıt para olarak değerlendirilmesi de yerinde değildir. Çünkü, faizli kaimeler esas olarak devletin Tanzimat D¼nemi başında kısa s¼reli finansman ihtiyacının giderilmesi amacıyla kısa bir s¼re uygulanmak ve sonrasında geri çekilmek amacıyla ihracına başvurulan iç borçlanma senetleridir. ¼zerinde faiz bulunması ve belirli bir vade sonunda tedav¼lden çekilecek olması bunun bir borçlanma senedi olduğunun açaık

36 BOA, Sadaret Mektubi Kalemi M¼himme Kalemi Evrakı (A. MKT.MHM), 308/53, 5 Rebiy¼levvel 1281/8 Ağustos 1864; BOA, A.MKT.MHM., 313/39, 24 Rebiy¼lahir 1281/ 26 Eyl¼l 1864; BOA, A.MKT.MHM., 315/59, 21 Cemaziy¼levvel 1281/22 Ekim 1864.

37 G¼çlü Kayral, "Osmanlı D¼neminde Yeni Bir Kâğıt Para Emisyonu: "Tazminat Sergisi"", *T¼rk N¼mismatik Derneği B¼lteni*, No. 43, İstanbul 2014, s. 6.

38 BOA, MAD.d, 12665, 12 Muharrem 1258/23 Şubat 1842, s.13; Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 35-36.

delilleridir³⁹. Aynı dönemde para reformuna girişen devletin bunu gerçekleştirecek mali gücünün olmaması, yöneticileri faizli kaimelere parasal özelliklerin eklenmesi yoluyla hem para arzının artırılması hem de ihraç edilen kâğıtlara rağbetin artırılmasına yönelmiş gibi görünmektedir⁴⁰. Devlet veznelerinde kabul görmesi nedeniyle faizli kaimelerin para vasfını kazandığı düşünülse de iç borçlanma tahvili özelliklerine sahip olması nedeniyle Bâbîâlî'nin hedeflediği amacın tam olarak gerçekleşmediği de arşiv kayıtlarından görülmektedir. İlk olarak faizli kaimelere sahip halk kaime faizini alabilmek için vadesi gelinceye değin kaimeleri elinde tutma eğilimine girmiştir. İkinci olarak, üzerinde faiz olması faizli kaimelerin devir işlemlerinde iskonto hesabının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bunun için de ticari hesap bilgisine sahip olunmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı faizli kaimelerin ödemelerde kullanılması çoğunlukla ticaret dünyasının kendi arasında ya da devlete yapılacak ödemelerde olması daha kısıtlı kullanıma sahip bir paraya dönüşmesine neden olmuştur. Sarrafların ve tüccarların devlete yaptıkları ödemelerde ödeme tarihine göre hak edilen faizlerinin kendilerine ödenmesine yönelik talepleri ve bu kısımların devlet tarafından ödenmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Devletin de kendi kasasında durduğu süreye isabet eden kaime faizlerini irad masraf kaydıyla iptal ederek faiz maliyetinden tasarruf ettiği de bilinmektedir. Son olarak, faizli kaimelerin kupür büyüklüklerine bakıldığında en büyük kupür rakamı 10.000 kuruş ve en küçük kupür rakamı 50 kuruştur. Kupürlerin bu şekilde büyük olması yine ticaret dünyasının kendi arasında ya da devlete yapılacak ödemelere uygun büyüklükteki rakamlardan olduğunu göstermektedir⁴¹.

Bu bilgilerden hareketle Şam sergilerinin kâğıt para olarak değerlendirilmesinin faizli kaimelere göre daha güç olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle bu sergilerin sadece halk arasında nakit olarak kabul edileceği belirtilmiştir. İkinci olarak, sergilerin vergi, iltizam vesair rüsumat ödemeleri için kullanılmaması ve eyalet sandıkları tarafından kabul edilmemesi para olma vasfının oldukça kısıtlandığını göstermektedir. Yine, sergilerin %6 faizli ve belirli bir vadeye sahip olması bunlara sahip olanların vade sonuna kadar ellerinde tutmalarını teşvik edeceği açıktır.

39 Hüseyin Al-Şevket Kamil Akar, "Tanzimat ve Mali Reformlar: İltizamın Kaldırılması ve Finansman Arayışları (1839-1840)", *Prof. Dr. İlker Parasız'a Armağan- Bir Duayen ile İktisat ve Finans Çok Boyutlu Düşünmek*, drl. Ali Arı, Efil Yayınevi, Ankara 2014, s. 153-154.

40 Hüseyin Al-Şevket Kamil Akar, *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 2: Osmanlı Para Reformu*, TCMB Yayını, Ankara 2014, s. 23-44.

41 Esmâ Gül Yetiş Doğan, *Osmanlı İç Borçlanma Sisteminde Modernleşme 1839-1881*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2022, s. 124-125.

Ayrıca faizli kaimelerden farklı olarak her yıl belirli tarihlerde kura çekilişlerine tabi tutulması ve kura isabet edenlerin sergilerinin itfa edilecek olması bu eğilimi daha da güçlendirmektedir. Sergilerini ödemede kullanmak isteyenlerin karşısında hak edilen faizin nasıl halledileceği sorunu baş gösterecektir. Son olarak, sergilerin kupür büyüklükleri de bunların ancak ticaret dünyasının kendi aralarındaki ödemelerde kullandığı sınırlı bir ödeme aracına dönüşmesini sağlayacaktır. Bütün bu açıklamalar Şam sergilerinin faizli kaimelere göre para olarak kabul edilme durumunun daha zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde yalnızca savaş tazminatları ödemek zorunda kalmamış ülke içerisinde cereyan eden şiddet olaylarından kaynaklanan tazminatlar ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Şam'da yaşanan şiddet olaylarının başlangıcını 1858 yılında başlayan Cidde olaylarına dayandırmak mümkündür. Islahat Fermanı'nın Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında eşitlik ilkesi getirmiş olması ve buna bir tepki olarak gerçekleşen Cidde olayları sonrasında 1860 yılında Cebel-i Lübnan'da başlayan olaylar Şam'a da sirayet etmiş ve öteden beri Dürziler ve Maruniler arasında yaşanan tartışmalar giderek çatışmaya dönüşmüştür. Olaylar sonucunda can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Söz konusu olaylara Avrupalı devletlerin de müdahalesi ile uluslararası bir olay niteliğine bürünmüştür. Olaylarda müdahili bulunun kimselerin cezalandırılması yanı sıra mağdur olan kişilere tazminat ödemesi gündeme gelmiştir.

Tazminat ödemeleri için derhal harekete geçilmiş ve Fuat Paşa bu hususta görevlendirilmiştir. Tazminat ödemelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Komisyon tarafından 1,5 milyon Osmanlı lirası tutarında bir miktar teklif edilmiş, Bâbriâli ise 750 bin Osmanlı lirası tutarında olabileceğini belirtmiştir. Söz konusu miktarın da Şam'dan tahsil olunacak fevkalade vergiden temin edilmesine karar verilmiştir. Tahsil olunacak miktarlar, ödemeler için yeterli gelmez ise tahvil ihracına başvurulması planlanmıştır. Tazminat ödemeleri yetersiz kalmış ve Şam tazminat sergileri ihracına başvurulmuştur. Sergiler yalnızca Şam'a mahsus olmak üzere 5, 10 ve 20 OL'lik kupürler hâlinde ilk tertip 750 bin ikinci tertip 250 bin OL olmak üzere toplamda 1 milyon OL olarak ihraç edilmiştir. Sergiler, yıllık %6 faizli ve 4 yıl 3 ay vadeli olarak belirlenmiştir. Faiz ve resülmal (anapara) ödemeleri için Sayda eyaleti gümrüklerinden ayda 20 bin OL tahsis edilmesine karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin özellikle Kırım Savaşı sonrasında maddi yüklerinin giderek artmasının yanı sıra ülke içinde yaşanan bu tür karışıklıklar da mali yüklerin artmasına sebep olmuştur. Üstelik bu yük Mirés fiyatlarının yaşandığı, devletin ticari ve finansal kriz yaşadığı bir konjonktür ile çakışmıştır. Bölgedeki asayişin sağlanmasının yanı sıra tazminat ödemelerinin yapılması, Avrupalı devletlerin bölge üzerinde öteden beri var olan müdahale isteklerinin ilerlemesinin önüne geçilmesinde son derece etkili olmuştur. Ayrıca Şam tazminat sergilerinin ihraç edilmesi ile de Osmanlı Devleti'nin bölgedeki sorunların çözümünde kararlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun bir göstergesi olarak söz konusu tutar olan 1 milyon liralık meblağın ihracı sonrasında bankanın komisyon dökümlerinden bu ödemelerin belirlenen vade boyunca kesintiye uğramaksızın yapıldığı görülmektedir. İç ve dış borç ödemelerinin giderek arttığı, bir yandan Balkanlar'daki karışıklıklar ile uğraşıldığı bir dönemde bu bölgedeki asayişin temini ve tazminat ödemelerinin yerine getirilmesi üstelik bu ödemelerin yetmediği durumda ihracına başvurulmuş sergilerin varlığı, devletin zor şartlar altında da olsa bu süreci idame ettirmeye çalıştığını göstermektedir.

Devletin siyasi istikrarı ekonomik anlamda da istikrar getireceği düşünüldüğünde özellikle mali anlamda sıkıntılar içerisinde olan Osmanlı Devleti'nin bu olaylar için titizlikle çalışmaya gayret etmesi, Fuat Paşa'nın tutumu ve yabancı devletlerin müdahalesinin asgari düzeyde tutulmaya çalışılması önemli hamleler olarak görülmektedir. Genel olarak bakıldığında devletin bünyesinde yaşanan karışıklıklara dışarıdan müdahalelerin olması olayların giderek büyümesinde etkili olmuştur. Devletin içerisinde bulunduğu sıkıntılar özellikle olayların başlangıcında yeteri kadar önlem alınamamış olması söz konusu bölgede yaşanan şiddet olaylarının daha artması bölgeye yönelik tedbirlerin alınmasını geciktirmiş gibi görünmektedir. Sonuç olarak, mali kapasitesi kısıtlı ve yetersiz olan devletin kendi imkanlarının zarar tazminlerine yetmediği ve ileriye yönelik olan gelirlerini önceden kullanmak suretiyle borçlanmaya gitmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Teşekkür

Makaleyi gözden geçiren ve önerileriyle katkıda bulunan değerli hocam Hüseyin Al'a teşekkürlerimi sunuyorum.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafı Amedi Kalemî (A. AMD), 94/92.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR. SFR.3), 57/5, 83/2.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (HR. MKT), 448/20.

İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS), 23/995/1, 22/970, 22/958.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 9812, 12665.

Maliye Nezareti Varidat Defterleri (ML.VRD.d), 2969.

Maliye Nezareti Defterleri (ML.d), 865.

Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM), 308/53, 313-39, 315-59.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akar, Mustafa, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve şam Hadiseleri (1860-61)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Akarlı, Engin Deniz, *The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861-1920*, University of California Press, California 1993.

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Al, Hüseyin- Akar, şevket Kamil, “Tanzimat ve Mali Reformlar: İltizamın Kaldırılması ve Finansman Arayışları (1839-1840)”, *Prof. Dr. İlker Parasız'a Armağan- Bir Duayen ile İktisat ve Finansı Çok Boyutlu Düşünmek*, Der. Ali Arı, Efil Yayınevi, Ankara 2014, s.135-157.

Al, Hüseyin- Akar, şevket Kamil, *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 2: Osmanlı Para Reformu*, TCMB Yayını, Ankara 2014.

Al, Hüseyin-Akar, şevket Kamil, *Osmanlıdan Günümüze Borsa-Dersaadet Tahvilât Borsası (1874-1928)*, BİST Yayını, İstanbul 2014.

Al, Hüseyin- Akar, şevket Kamil, “Söylentinin Gücü: İstanbul'da Büyük Panik ve 1861 Finansal Krizi”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 7, 2008, s. 23-59.

Al, Hüseyin- Akar, şevket Kamil, “Osmanlı Maliyesinde Kısır Döngü ve 1861 Ticari Krizi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 18, İstanbul 2008, s. 51-86.

Al, Hüseyin- Akar, Şevket Kamil, “Uluslararası Finans Politik Açısından 1860-61 Suriye Bunalımı ve Mirés Borçlanması”, *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 45, İstanbul 2008, s. 77-122.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

Clay, Christopher, *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881*, I. B. Tauris, New York 2000.

Fewaz, Leila Tarazi, *An Occasion for War- Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, University of California Press, California 1995.

Gökbilgin, M. Tayyib, “1840’tan 1861’e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, *Belleten*, C X/ S. 40, Ekim 1946, s. 641-703.

Hathaway, Jane, *Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları*, çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

Kayral, Güçlü, “Osmanlı Döneminde Yeni Bir Kâğıt Para Emisyonu: “Tazminat Sergisi””, *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, No. 43, İstanbul 2014, s. 1-8.

Kılıç, Remzi, *Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye Tarihi Coğrafyası XIX Yüzyılda İdari Yapısı*, İdeal Yayınevi, İstanbul 2011.

Kızılkaya, Oktay- Bay, Serdar, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sonucunda Rusya’ya Verilen Tazminatlar ve Ödenmesinde Yaşanan Zorluklar”, *History Studies*, Vol. 11/ Issue: 6, December 2019, s. 2247-2263.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, 16.Basım, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2021.

Tepekaya, Muzaffer, “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, *Belleten*, C 77/ S. 280, Aralık 2013, s. 1031-1070.

Ülman, A. Halûk, *1860-61 Suriye Buhramı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

Yalçın, Mehmet Akif, “1828-29 Osmanlı-Rus Savaşının Mali Sonuçları: Ticaret ve Savaş Tazminatları Meselesi”, *İzmir İktisat Dergisi*, C 38/ S. 2, 2023, s. 502-525.

Yetiş Doğan, Esmâ Gül, *Osmanlı İç Borçlanma Sisteminde Modernleşme 1839-1881*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2022.

EK

Her üç ayda bir kere kura keşidesiyle tediye olunacak reislmalına tahsisen senevi altmış bin altın verilmek ve senevi %6 hesabıyla faizleri dahi altı aydan altı aya ifa kılınmak üzere 1 milyon altınlık kavaim.					
Altın mecrediye	Faizi		Altın mecrediye	Re's-lmali	3 aylık
			1.000.000		
			60.000		1.
			940.000		
			60.000		2.
28.200	940.000	Aded lira zerine %6 hesabıyla 6 aylık faiz için	880.000		
900	60.000	3 aylık	60.000		3.
			820.000		
			60.000		4.
24.600	820.000	6 aylık	760.000		
900	60.000	3 aylık	60.000		5.
			700.000		
			60.000		6.
21.000	700.000	6 aylık	640.000		
900	60.000	3 aylık	60.000		7.
			580.000		
			60.000		8.
17.400	580.000	6 aylık	520.000		
900	60.000	3 aylık	60.000		9.
			460.000		
			60.000		10.
13.800	460.000	6 aylık	400.000		
900	60.000	3 aylık	60.000		11.
			340.000		
			60.000		12.
10.200	340.000	6 aylık	280.000		

900	60.000	3 aylık	60.000		13.
			220.000		
			60.000		14.
6.600	220.000	6 aylık	160.000		
900	60.000	3 aylık	60.000		15.
			100.000		
			60.000		16.
3.000	100.000	6 aylık	40.000		
600	40.000	3 aylık			17.
131.700	Ceman				
	Kura keşide olan senedatın miktarı		250.000	5 liralık senedat	50.000
15.000	5 liralık		250.000	10 liralık	25.000
15.000	10 liralık	3.000	500.000	20 liralık	25.000
30.000	20 liralık	1.500	-----		
60.000		-----	1.000.000		
		1.500			
		3.000	1.000.000		

Kaynak: BOA, ML.VRD.d, 2969, s. 11